

Academic Self-Concept Scale

शैक्षणिक स्व-संकल्पना मापणी

हेतू –(Purpose) डॉ. विकास कांबळे व डॉ. भरत नाईक यांची शैक्षणिक स्व-संकल्पना मापणी वापरून प्रयुक्तच्या शैक्षणिक स्व-संकल्पनेचे मापन करणे.

साहित्य –(Material) डॉ. विकास कांबळे व डॉ. भरत नाईक यांचे शैक्षणिक स्व-संकल्पना मापणी, उत्तरपत्रिका, चाचणी मॅन्युअल, पेपर-पेन्सिल, लाकडी पडदा इ.

प्रस्तावना – (Introduction) मी कोण आहे? हे स्वतःविषयी जाणून घेण्याच्या उत्सुकतेतूनच बऱ्याचशा मानवी वर्तनाशी संबंधित संकल्पना उदयास आल्या आहेत. त्याचप्रमाणे मी कोण आहे? माझे वेगळी अशी अस्तित्व आहे का? हे जाणून घेण्याच्या जिज्ञासेतूनच स्व-संकल्पना ही समोर आली आहे. साधारणपणे स्व-संकल्पना व्यक्तीची स्वतःबाबत असणारी सर्वसमावेशक प्रक्रिया आहे. यामध्ये मी आणि स्व याबाबतच्या सर्व संवेदनांचा समावेश होतो. व्यक्तीची स्वतःबाबतची प्रतिमा आणि प्रत्यक्षात ती दुसऱ्यासमोर दिसणे यामध्ये खूप तफावत असते. व्यक्तीला झालेले संवेदन त्या संदर्भातले निर्णय आणि वर्तन या सर्वांवर स्व-संकल्पनेचा प्रभाव पडतो.

सभोवतालची परिस्थिती आणि व्यक्ती कितीही बदलली तरी व्यक्तीच्या स्व संकल्पनेत फारसा फरक पडत नाही. आपण मुळात काल जे होतो त्यासारखेच आज हि आहोत याची जाणीव स्व- संकल्पना व्यक्तीला करून देते. स्व आणि मी याचा तुमच्या अस्तित्वातूनच व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होतो. स्वतःच्या वेगळेपणाची जाणीव निर्माण होणे म्हणजे स्व ची निर्मिती होय.

व्याख्या- बऱ्याचशा मानसशास्त्राज्ञांनी स्व- संकल्पनेची व्याख्या सांगून स्व- संकल्पना म्हणजे नेमके काय? हे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला आहे. “the self-concept is an Organized collections of beliefs about the self” “व्यक्तीचे स्वतःच्या विषयक अनेक समजूती व श्रद्धांचा संकटीत संग्रह म्हणजे स्व-संकल्पना होय”

-झॅझेल मार्क

“स्वतःची शारीरिक संपदा, वर्तन, क्षमता, समजूती, मूल्ये आणि व्यक्ती म्हणून स्वतःचे केलेले मूल्यमापन म्हणजे स्व-होय”

-बायरन

“स्वतःच्या व्यक्तिमत्त्वाचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या आंतरिक अवस्थेला स्व असे म्हणतात”

- जॉन्सन

“स्वतःची शारीरिक संपादन क्षमता, जवळच्या वस्तू, व्यक्तीचे स्वतःचे कुटुंब, सामाजिक मूल्य, ध्येय धोरण सामाजिक संस्था व सर्वासंबंधी धारणा केलेले अभिवृत्ती म्हणजे स्व होय”

-शरीफ

या व्याख्येबरोबरच सारस्वत यांनी स्व-संकल्पनेची व्याख्या केली आहे साधारणपणे सामान्य पातळीवर खालील चार संकल्पना व्यक्ती अनुभवते याला स्व-संकल्पनांचे प्रकार असे म्हणता येईल व ती पुढील प्रमाणे

1)शरीर प्रतिमा- व्यक्तीचे स्वतःच्या शारीरिक बाह्य स्वरूपाविषयी व्यक्तीचे मत याचा शरीर प्रतिमेत समावेश

होतो. व्यक्ती स्वतःच्या शरीरयष्टीवर समाधानी आहे का? यासारख्या मानसिक कलमांचा यामध्ये समावेश होतो. व्यक्तीच्या स्वतःच्या शरीराकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन आणि व्यक्तिमत्व यामध्ये जवळचा संबंध दिसून येतो.

स्वतःकडे पाहण्याचा नकारात्मक दृष्टिकोनाचा व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वावर प्रतिकूल परिणाम झाल्याचे दिसून येतो.

2)स्व-प्रतिमा- मी कसा दिसतो? याविषयीची व्यक्तीची अभिवृत्ती यालाच स्व-प्रतिमा असे म्हणतात. प्रत्येक जण आपल्या स्व-प्रतिमेविषयी संवेदनशील असतो. संवेदनाच्या अनुभवातून स्व-प्रतिमेचा विकास होतो. विकासाच्या अवस्थेत इतरांकडून मिळणाऱ्या वागणुकीचा परिणाम हा स्व-प्रतिमेवर व स्व-संकल्पनावर होतो. व्यक्तीला स्वतःला येणारे नवीन अनुभव यातून स्व-प्रतिमा निर्माण होते.

3)सामाजिक-स्व- सामाजिक निती, मुल्ये, विचार, परंपरा इत्यादीतून स्वतःच्या समाजविषयी व्यक्तीची झालेली स्व-जाणीव याला सामाजिक स्व असे म्हणता येईल. इतर लोक आपल्याबाबत काय विचार करतात व कसा करतात याबाबतचे व्यक्तीचे मत म्हणजे सामाजिक 'स्व' होय. आई-वडील, मित्र-मैत्रीणी, शिक्षक आणि इतर संबंधितांची व्यक्तीविषयी झालेली प्रतिमा आणि या प्रतिमेबाबत व्यक्तीची कल्पना म्हणजे सामाजिक 'स्व' होय. इतर व्यक्तींचा सहवास व त्यातून त्यांचा त्या व्यक्तीवर झालेले संस्कार यातून सामाजिक 'स्व' विकसित होत असतो.

4)वास्तव-स्व- एखादी व्यक्ती वास्तविक दृष्ट्या कशी आहे यालाच वास्तव असे म्हणतात. वास्तविक दृष्ट्या आपण कसे आहोत, आपल्या क्षमता अभिक्षमता तसेच स्वतःच्या वर्तनाविषयीच्या वास्तविक जाणीवेचा समावेश हा वास्तव 'स्व' मध्ये होतो.

5)आदर्श-स्व- वास्तव स्व च्या अगदी विरुद्ध हा आदर्श स्व मधून ओळखला जातो. व्यक्ती समोरील ध्येय आणि स्वप्ने यांना आदर्श 'स्व' म्हणता येईल. डॉ. सिगंड फ्रॉईड यांनी सांगितलेल्या व्यक्तीमत्त्वाच्या तीन घटकांमधील पराहम हा आदर्श स्व म्हणून ओळखला जातो व्यक्तीच्या महत्त्वाकांक्षा नैतिक आणि आदर्श मूल्यांच्या दृष्टिकोनातून आदर्श महत्त्वाचा असतो. लहानपणापासून व्यक्तीवर केली जाणारे संस्कार, आदर्श व आदर्शादी विचार यांच्यातून व्यक्तीचा आदर्श 'स्व' विकसित होत असतो.

वरीलप्रमाणे 'स्व'चे प्रकार दिसून येतात. मात्र यामधील एक महत्त्वाची बाब म्हणजे व्यक्तीचा वास्तव स्व व इतर स्व यामध्ये दिसून येणारी तफावत वास्तव स्व आणि आदर्श स्व किंवा इतर कोणतही स्व यांच्यामध्ये प्रचंड प्रमाणात असणारी तफावत ही व्यक्तिमत्त्वांमध्ये दोष निर्माण करते. त्यामध्ये वास्तव स्व व इतर स्व यांच्यातील तफावत जितकी कमी तितकी व्यक्ती अनुकूल राहते.

शैक्षणिक स्व-संकल्पना- प्रामुख्याने स्व-संकल्पनेप्रमाणेच त्यांच्या शैक्षणिक जीवनाविषयी असणारी जाणीव याचा समावेश शैक्षणिक स्व-संकल्पनेत होतो. "शैक्षणिक जीवनाविषयी मुलांच्या शैक्षणिक क्षमता, शैक्षणिक अभिरूची, अभ्यास, परीक्षा, शैक्षणिक आंतरक्रिया, शैक्षणिक प्रयत्न, अभ्यासक्रम व शैक्षणिक भविष्य यांचे संघटन व मूल्यमापन यालाच शैक्षणिक स्व-संकल्पना असे म्हणतात".

शैक्षणिक स्व-संकल्पनेचा मुलांच्या शैक्षणिक यशाशी जवळचा संबंध दिसून येतो. यामध्ये मुलांचा शैक्षणिक-स्व जितका चांगल्या प्रकारे विकसित झाला तितकेच त्यांचा शिक्षणाविषयी असणारा दृष्टिकोन सकारात्मक स्वरूपाचा दिसून येतो. मनावर होणारे कौटुंबिक, सामाजिक व वैयक्तिक संस्कारांचा प्रभाव हा मुलांच्या शैक्षणिक स्व-संकल्पनेत दिसून येतो. यामध्ये पालकांचे स्व, शिक्षकांचे संस्कार महत्त्वाची भूमिका बजावतात. एकंदरीत शैक्षणिक स्व-संकल्पना मुलांच्या शैक्षणिक विकासामध्ये व यशामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावतात.

चाचणी व्यवस्थापन (Test Administration)

चाचणीचे वर्णन-

प्रस्तुत मापणी ही डॉ.विकास कांबळे व डॉ.भरत नाईक यांनी बनवलेली असून महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक स्व-संकल्पनेचे मापन याद्वारे होते. यामध्ये एकूण 57 कलमे असून ती पुढील आठ भागांमध्ये विभागलेली आहेत व प्रत्येक कलमास पूर्णपणे सहमत, सहमत, अनिश्चित, असहमत, पूर्णपणे असमत असे पर्याय दिलेले आहेत.

अ) शैक्षणिक क्षमता (Academic Ability)-

शैक्षणिक क्षमतांना अनुसरून स्व-भावना, प्रेरणा, विश्वास, अभिवृत्ती आणि सवयी यांचे केलेले मूल्यमापन यालाच शैक्षणिक क्षमताविषयक स्व-संकल्पना असे म्हणतात. यामध्ये एकूण नऊ कलमे आहेत.

ब) शैक्षणिक रुची (Academic Interest)-

विद्यार्थ्यांची त्यांच्या शिक्षणाविषयी असणारी रुची, भावना, प्रेरणा, अभिवृत्ती, सवयी आणि त्यांच्या शैक्षणिक रुची विषयी असणारा दृष्टिकोन यालाच शैक्षणिक रुची असे म्हणतात. थोडक्यात शैक्षणिक रुची म्हणजे शैक्षणिक आवडीनिवडीविषय स्वतःच्या मूल्यमापनाचा संच होय. यामध्ये एकूण पाच कलमे आहेत.

क) अभ्यास (Study)-

अभ्यासाविषयी स्व-क्षमता, अभिरुची, सवयी, अभिवृत्ती, दृष्टिकोन, प्रेरणा आणि संकल्पना यांचे मूल्यमापन म्हणजेच अभ्यासविषयक स्व-संकल्पना होय. थोडक्यात स्वतःच्या अभ्यासाविषयी मुलांचा दृष्टिकोन व विचार यांचा संच म्हणजे अभ्यास संकल्पना होय. या विभागात एकूण 11 कलमे आहेत.

ड) परीक्षा (Examination)-

परीक्षेविषयी मुलांची स्व-प्रेरणा, भावना, अभिरुची, मत आणि अभिवृत्ति यांचे मूल्यमापन यालाच परीक्षा स्व-संकल्पना असे म्हणतात. थोडक्यात तो किंवा ती त्यांच्या परीक्षा विषयी काय अनुभवतात किंवा विचार करतात यालाच परीक्षा स्व-संकल्पना असे म्हणतात. या विभागात एकूण सात कलमे आहेत.

इ) शैक्षणिक आंतरक्रिया (Academic Interactions)-

इतर विद्यार्थ्यांशी मैत्री करण्याची व स्वस्थ नातेसंबंध जोपासण्याची विद्यार्थ्यांची प्रवृत्ती म्हणजे शैक्षणिक अंतरक्रियाविषयक स्व-संकल्पना होय. यामध्ये शाळेतील शिक्षक व इतरकडून भरपूर आधार मिळवणे याचा समावेश होतो. या विभागात एकूण नऊ कलमे आहेत.

ई) शैक्षणिक प्रयत्न (Academic Efforts)-

शैक्षणिक प्रयत्नाविषयी मुलांची विशिष्ट अभिवृत्ती, भावना, अपेक्षा, मते, रुची व समजूती याला शैक्षणिक प्रयत्नविषयक स्व-संकल्पना असे म्हणतात. थोडक्यात स्वतःच्या शैक्षणिक प्रयत्नाविषयी मुलांचा असणारा स्वविचारांचा व समजूतींचा संच यालाच शैक्षणिक प्रयत्न स्व-संकल्पना असे म्हणतात. यामध्ये एकूण पाच कलमे आहेत.

उ) अभ्यासक्रम (Curriculum)-

अभ्यासक्रमाविषयी मुलांची अभिकृती, समजूती, प्रेरणा, अभिरुची, अपेक्षा आणि संकल्पनांचा संच म्हणजेच अभ्यास स्व-संकल्पना होय. अभ्यासक्रमातील विषयांचे मुलांना होणारे संवेदनाचे वर्णन व मूल्यमापनाचा याच्यात समावेश होतो. या विभागात एकूण सहा कलमे आहे.

ऊ)शैक्षणिक भविष्य (Academic Future)-

स्वतःच्या शिक्षणाविषयी भविष्याच्या दृष्टिकोनातून होणारा वापर या विषयाची विशिष्ट अभिवृत्ती,भावना, मते, विश्वास, अपेक्षा इत्यादींचा संच याला शैक्षणिक भविष्य स्व-संकल्पना असे म्हणतात. थोडक्यात स्वतःच्या शिक्षणाच्या उपयोगाविषयी केलेले मूल्यमापन होय. या विभागात एकूण पाच कलमे आहेत.

चाचणी प्रशासन

विश्वसनीयता (Reliability)-

प्रस्तुत मापनेची विश्वसनीयता चाचणी- पुनर्चाचणी व द्वि विभागीय विश्वसनीयता तसेच अंतर्गत सातत्यविश्वासनीयता या पद्धतीने तपासली असता अनुक्रमे एकूण विश्वसनीयता 0.74 व 0.81 इतकी तर अंतर्गत सातत्य विश्वासनीयता समाधानाकारक दिसून आली आहे.

यथार्थता (Validity)-

प्रस्तुत मापनीतील सर्व घटकांची स्वतंत्ररीत्या व एकूण मापणीची यथार्थता, मिळती-जुळती यथार्थता,अंतर्गत सहसंबंध व पूर्वकथनीय यथार्थता या पद्धतीने या चाचणीची यथार्थता तपासणी असून ती समाधानकारक आहे.

मानदंड (Norms)-

10वी,12वी मध्ये शिकणाऱ्या 500 विद्यार्थ्यांच्या प्रातिनिधिक नमुन्यावर प्रस्तुत मापणी प्रामाणिकृत केलेली असून आपली सर्व उपघटक व एकूण मापणीसाठी स्वतंत्र मानदंड ठरवण्यात आले आहेत.

दक्षता आणि नियंत्रण (Precaution & Control)-

- 1)मापणीसाठी लागणारे सर्व साहित्य चाचणी सोडवून घेण्यापूर्वी तयार ठेवावे.
- 2)मापणी सुरू करण्यापूर्वी प्रयुक्तास मापणी दाखवू नये.
- 3)मापनेतील सर्व कलमे व शब्दप्रयोग त्याला समजतील याची काळजी घ्यावी.
- 4)बाह्य उद्दीपकांचा प्रयुक्तास अडथळा होऊ नये.
- 5)वेळेचे बंधन नाही तरी लवकरात लवकर मापणी समाप्त करावी.

प्रत्यक्ष कृती (Actual Conduct)-

चाचणीसाठी लागणारे सर्व साहित्य टेबलवर प्रयोगशाळेमध्ये व्यवस्थित मांडून प्रयुक्तास प्रयोगशाळेत बोलवले. चाचणीची सर्व माहिती देऊन योग्य सुसंवाद प्रस्थापित केला व पुढील प्रमाणे सूचना दिले.

सूचना (Instructions)-

ही एक मानसशास्त्रीय चाचणी आहे. ज्यामध्ये तुमच्या दैनंदिन जीवनाशी संबंधित काही प्रश्न दिले आहेत. यातील प्रत्येक विधानास पूर्णपणे सहमत, सहमत, अनिश्चित, असहमत, व पूर्णपणे असहमत असे पाच पर्याय दिले आहेत. तुम्ही प्रत्येक विधान काळजीपूर्वक वाचा व तुम्हाला जो पर्याय लागू होत असेल त्या पर्यायासमोर ☒ टिक करा. लक्षात ठेवा यापैकी एकच पर्याय तुम्ही निवडायचा आहे. चाचणीतील विधाने बरोबर किंवा चूक नाहीत. त्यामुळे विधान वाचताच जो पर्याय सर्वप्रथम तुमच्या मनात येईल त्याची निवड करा. वेळेचे बंधन नाही तरीही लवकरात लवकर सोडवण्याचा प्रयत्न करा. कोणताही शब्द किंवा विधान न समजल्यास मला निसंकोचपणे विचारा.

निरिक्षण तक्ता (observation Table)

अ.क्र.	उपचाचण्या	कच्चा गुणांक	शातमक	स्पष्टीकरण
01	शैक्षणिक क्षमता (AA)			
02	शैक्षणिक रुची (AI)			
03	अभ्यास (Sd)			
04	परीक्षा (EX)			
05	शैक्षणिक आंतरक्रिया(A.Intra)			
06	शैक्षणिक प्रयत्न (A.E)			
07	अभ्यासक्रम (CR)			
08	शैक्षणिक भविष्य (A.F.)			
	एकूण कच्चा गुणांक			

आत्मनिवेदन (introspection Report)-

Scoring (गुणांकन)

	सकारात्मक विधान	नकारात्मक विधान
पूर्णपणे सहमत	5	1
सहमत	4	2
अनिश्चित	3	3
असहमत	2	4
पूर्णपणे असहमत	1	5

वेगवेगळ्या विधानांचे आठ उपमापण्यावर वितरण

अ.क्र.	उपमापण्या	विधानाचे नं.	एकूण नं.
I	शैक्षणिक क्षमता	6,10,14,15,19,38,39,45,49	9
II	शैक्षणिक रुची	7,13,17,51,57	5
III	अभ्यास	1,2,4,16,23,24,31,43,44,47,48	11
IV	परीक्षा	9,21,27,35,37,54,56	7
V	शैक्षणिक आंतरक्रिया	3,5,8,11,12,26,30,52,53,55	10
VI	शैक्षणिक प्रयत्न	22,28,40,41,42	5
VII	अभ्यासक्रम	18,20,32,34,36,50	6
VIII	शैक्षणिक भविष्य	25,29,33,46	4
		एकूण नं.	57

(मुलं व मुली) दोन्ही लिंगासाठी मानदंड

Dimensions of ASCS						
शातमक Percentile	शैक्षणिक क्षमता Academic Abilities	शैक्षणिक रुची Academic Interest	शैक्षणिक प्रयत्न Academic Efforts	अभ्यासक्रम Curriculum	शैक्षणिक भविष्य Academic Future	स्पष्टीकरण Interpretation
10	27.00	16.00	13.00	18.00	10.00	अति निम्न शैक्षणिक स्व- संकल्पना Very Low Academic Self-Concept
20	29.00	17.00	15.00	20.00	12.00	
25	29.50	18.00	15.00	20.00	12.00	निम्न शैक्षणिक स्व-संकल्पना Low Academic self- Concept
30	31.00	19.00	15.00	21.00	12.00	
40	33.00	20.00	16.00	22.00	13.00	सरासरी शैक्षणिक स्व- संकल्पना Average Academic Self-Concept
50	34.00	21.00	16.00	22.00	14.00	
60	35.00	22.00	17.00	23.00	14.00	
70	37.00	22.00	17.00	24.00	15.00	उच्च शैक्षणिक स्व-संकल्पना High Academic Self- Concept
75	37.00	22.00	17.00	25.00	15.00	
80	38.00	22.00	17.00	26.00	15.00	
90	40.00	24.00	18.00	27.00	15.00	अति उच्च शैक्षणिक स्व- संकल्पना Very High Academic Self-Concept

Dimensions of ASCS					
शातमक Percentile	अभ्यास Study	परीक्षा Examination	शैक्षणिक आंतरक्रिया Academic Interaction	एकूण शैक्षणिक स्व-संकल्पना Total Academic Self- Concept	स्पष्टीकरण Interpretation
10	33.20	21.00	26.30	171.40	अति निम्न शैक्षणिक स्व-संकल्पना Very Low Academic Self-Concept
20	38.00	24.00	31.00	192.40	
25	39.00	24.00	32.00	198.00	निम्न शैक्षणिक स्व-संकल्पना Low Academic self- Concept
30	42.00	25.00	33.00	202.00	
40	45.00	25.00	34.40	208.40	सरासरी शैक्षणिक स्व-संकल्पना Average Academic Self-Concept
50	47.00	26.00	36.00	216.00	
60	48.00	27.00	38.00	223.00	
70	49.00	29.00	39.70	229.40	उच्च शैक्षणिक स्व-संकल्पना High Academic Self- Concept
75	51.00	30.00	41.00	231.25	
80	52.00	31.00	41.00	235.00	
90	55.90	33.00	44.90	247.40	अति उच्च शैक्षणिक स्व-संकल्पना Very High Academic Self-Concept

मुलांसाठीचे मानदंड

Dimensions of ASCS					
शातमक Percentile	अभ्यास Study	परीक्षा Examination	शैक्षणिक आंतरक्रिया Academic Interaction	एकूण शैक्षणिक स्व-संकल्पना Total Academic Self- Concept	स्पष्टीकरण Interpretation
10	40.00	24.00	32.00	192.00	अति निम्न शैक्षणिक स्व-संकल्पना Very Low Academic Self-Concept
20	44.00	25.00	35.00	202.20	
25	45.00	26.00	36.00	206.00	निम्न शैक्षणिक स्व-संकल्पना Low Academic self- Concept
30	46.00	26.00	36.00	210.00	
40	47.00	27.00	38.00	216.00	सरासरी शैक्षणिक स्व-संकल्पना Average Academic Self-Concept
50	48.00	29.00	39.00	224.00	
60	50.00	30.00	40.00	231.00	
70	52.00	31.00	41.00	235.00	उच्च शैक्षणिक स्व-संकल्पना High Academic Self- Concept
75	53.00	31.00	41.00	238.00	
80	54.80	31.00	42.00	240.80	
90	57.00	32.00	44.00	247.00	अति उच्च शैक्षणिक स्व-संकल्पना Very High Academic Self-Concept

मुलींसाठीचे मानदंड